

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ВА КАВКАЗ ДАВЛАТЛАРИ ИҚТИСОДИЁТИНИНГ ЖАҲОН ИҚТИСОДИЁТИГА ТАЪСИРИ БЎЙИЧА ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛ

Хайдаров Алишер Акрам ўғли

Аннотация. Ушбу тезисда Марказий Осиё ва Кавказ давлатларида сўнгги йилларда кузатилган иқтисодий ўсиш тенденциялари, аҳоли турмуш даражаси ҳамда танлаб олинган давлатлар иқтисодиётининг жаҳон иқтисодиётига қўшаётган таъсири иқтисодий таҳлиллар орқали ёритиб берилган.

Калит сўзлар: иқтисодий ўсиш, минимал истеъмол харажатлари, ялпи ички маҳсулот, аҳоли жон бошига даромад.

Ўтган йилларда дунё иқтисодиётида муҳим ўзгаришлар содир бўлиб, давлатлар ўртасида иқтисодий ҳамкорликни йўлга қўйиш, ялпи ички маҳсулот ҳажмини ошириш, дунё ҳамжамиятида ўз мавқеини мустаҳкамлаш бораси кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда. Шу жумладан, Ўзбекистон ҳам иқтисодиёти жадал ривожланаётган давлатлар қаторига қўшилмоқда. Юртимизда амалга оширилаётган ислохотлар аҳоли бандлигини таъминлаш, тадбиркорликни ривожлантириш, камбағалликни қисқартириш, хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида рақобатбардошликни ошириш, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш, норасмий секторни расмийлаштиришни рағбатлантириш орқали мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришга қаратилган.

Иқтисодий жараёнларни ўрганиш ва таҳлил этишда ялпи ички маҳсулотнинг макроиқтисодий кўрсаткич сифатидаги роли ва аҳамияти ошиб бормоқда. Ялпи ички маҳсулот - мамлакат миллий иқтисодиётининг фаолияти натижасини умумлаштирувчи кўрсаткич бўлиб, у иқтисодиётнинг ҳолати ривожланиш даражасини тавсифлайди. ЯИМни аҳоли жон бошига ишлаб чиқариш ҳажми иқтисодий ривожланиш даражасини, аҳоли жон бошига истеъмол қилиш эса моддий фаровонлик даражасини ифодалайди. Алоҳида мамлакатлар ёки гуруҳларнинг иқтисодий ривожланиш миқёслари ва даражалари нисбатини таққослашда ЯИМни бир валютада, бир хил харид қилиш паритети (ХҚП) да акс эттириш талаб қилинади. Шу сабабдан, қуйидаги жадвалларга асосан ХҚП бўйича ҳисобланган ялпи ички маҳсулот миқдорларини кўриб чиқамиз.

1-жадвал

**Марказий Осиё ва Кавказ давлатларида 2022 йилда ХҚП бўйича
ҳисобланган ЯИМнинг дунё бўйича улуши**

№	Давлат номи	ЯИМ миқдори (млрд.доллар)	Дунё бўйича ўрни	Дунё ЯИМда улуши (%)
1	Ўзбекистон	339,93	57	2,1
2	Қозоғистон	604,75	42	3,7
3	Туркменистон	118,74	92	0,7
4	Тожикистон	48,64	116	0,3
5	Қирғизистон	41,78	127	0,3
6	Озарбайжон	180,81	77	1,1
7	Грузия	74,89	100	0,5
8	Арманистон	52,73	112	0,3
Жами		1 462,3		8,8
Жаҳон		16 453,0		100

Юқорида келтирилган жадвал маълумотлари асосида шуни кўришимиз мумкинки, харид паритети бўйича ҳисобланган ялпи ички маҳсулот ҳажми бўйича минтақада Қозоғистон мутлақ етакчи ҳисобланиб ЯИМ миқдори 2022 йилда харид паритети бўйича 604,75 млрд долларни ташкил этиб, жаҳонда ЯИМ ҳажми бўйича 42-ўринни эгаллайди. Қозоғистондаги ишлаб чиқариш ҳажми дунё иқтисодиётининг 2022 йилдаги 3,7 % қисмини ташкил қилади. Ўзбекистонда 2022 йилда яратилган ялпи ички маҳсулот миқдори 339,93 млрд долларга етган ҳолда минтақа бўйича 2-ўрин дунё рейтингида эса 57-ўринни эгаллаб, ЯИМ улуши бўйича эса 2,1 фоизни ташкил этади. Ялпи ички маҳсулот ҳажми бўйича кейинги ўринда Озарбайжон Республикаси туради. Мамлакат ялпи ички маҳсулоти миқдори бўйича дунёда 77-ўринни эгаллаб, дунё бўйича ишлаб чиқариш ҳажмининг 1,1 фоизига ҳисса қўшган. Туркменистонда 118,74 млрд доллар қийматдаги ишлаб чиқариш ҳажми яратилиши дунё ялпи ички маҳсулотининг 0,7 фоиз қисмига тўғри келади ҳамда рейтингда 92-ўринда ҳисобланади. Кавказ давлатларидан бири бўлган Грузия эса дунё рейтингида 100-ўринда туради. Мазкур давлатдаги ялпи ички маҳсулот миқдори 74,89 млрд долларни ташкил қилиб, дунё иқтисодиётидаги салмоғи 0,5 % га этади. Арманистон, Тожикистон ҳамда Қирғизистонда ялпи ички маҳсулот ҳажми жаҳон миқёсида 0,3 фоизни ташкил этган ҳолда, бошқа давлатлар билан солиштирганда мос равишда 112,116,127-ўринларни қайд этади.

2-жадвал

Марказий Осиё ва Кавказ давлатларида 2022 йилда ХҚП бўйича ҳисобланган ЯИМнинг аҳоли жон бошига тўғри келадиган миқдорининг дунё бўйича улуши

№	Давлат номи	ЯИМ аҳоли жон бошига (доллар)	Дунё бўйича ўрни	Дунё ЯИМда улуши
Дунё бўйича жон бошига даромад миқдори (доллар)				20 693,5
1	Ўзбекистон	9 535,6	120	46,1 %
2	Қозоғистон	30 820,1	58	148,9 %
3	Туркменистон	14 740	90	71,2 %
4	Тожикистон	4 886,7	141	23,6 %
5	Қирғизистон	5 988,6	134	28,9 %
6	Озарбайжон	17 828,6	86	86,1 %
7	Грузия	20 172,1	77	97,5 %
8	Арманистон	18 965,7	79	91,6 %

Харид қилиш паритети бўйича ҳисобланган ялпи ички маҳсулотнинг аҳоли жон бошига тўғри келадиган миқдори юзасидан давлатлар кесимида таҳлил қиладиган бўлсак, Қозоғистонда 2022 йилда яратилган ялпи ички маҳсулотнинг мамлакат аҳолиси жон бошига тўғри келадиган миқдори 30 820,1 долларни ташкил қилиб, дунё бўйича 58-ўринга тўғри келади. Ушбу давлат аҳолисига тўғри келадиган умумий даромад миқдори жаҳон ўртача кўрсаткичининг 148,9 % қисмини ташкил қиладди. Аҳолиси нисбатан кам бўлган Грузия ва Арманистон мос равишда 77 ва 79-ўринларни эгаллаб, аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромад миқдори 20 172,1 ҳамда 18 965,7 АҚШ долларини ташкил қилган. Дунё бўйича ўртача кўрсаткичнинг ҳам 90 % дан юқори қисмига тўғри келади. Озарбайжонда эса жаҳон кўрсаткичининг 86,1 % қисми мавжуд бўлиб, умумий рейтингда 86-ўринни эгаллайди. Туркменистон Республикасининг ялпи ички маҳсулотининг аҳолисига мос келадиган миқдори 14 740 долларни ташкил қилиб, дунн бўйича 90-ўринга тўғри келади. Ўзбекистон, Тожикистон, Қирғизистон давлатлари эса энг юқори юзталик рўйхатдан тушиб қолиб, мос равишда 120,134,141-ўринларни эгаллашган.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, 2022 йилда дунё ялпи ички маҳсулоти ҳажми 16 453,0 млрд долларни ташкил этган. Марказий Осиё ва Кавказ минтақаси бўйича эса жами 1 462,3 млрд.сўм миқдорда ишлаб чиқариш ҳажми яратилган бўлиб, **жаҳон бўйича ялпи ички маҳсулотнинг 8,8 фоиз қисмига тўғри келади.** Минтақа бўйича энг йирик ҳажмдаги иқтисодиёт Қозоғистон ва Ўзбекистонга тегишли бўлса, Тожикистон ва Қирғизистон эса паст кўрсаткичга эга ҳисобланади. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромад миқдори бўйича эса Марказий Осиё ва Кавказ минтақасида фақатгина Қозоғистонда жон бошига

тўғри келадиган даромад миқдори дунё аҳолисига тўғри келадиган миқдордан юқори бўлса, Грузия ва Арманистонда эса жаҳон кўрсаткичига жуда яқин ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. М.А.Маматов. Иқтисодий ўсиш.Ўқув қўлланма.-Т.: “Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи”, 2021 йил.
2. <https://www.imf.org>. Халқаро валюта жамғармаси расмий веб-сайти.
3. <https://www.data.worldbank.org>. Жаҳон банки маълумотлар базаси.
4. <https://www.globaleconomy.com>.

